

סוכה העשויה ככבשן

שיעור זה קשור לכלל:

מקורות פנימיים לסוגיות הגמרא

תמצית השיעור: דברי ר' יוחנן על סוכה העשויה ככבשן תמוהים מבחינת הסגנון ומבחינת התוכן. דברי חכמים בזה"ק המתייחסים לסוכה העשויה ככבשן שופכים אור על דברי ר' יוחנן. סוכה זו היא ביטוי לסוכה עליונה, המבטאת בחינה של עולם רוחני עליון הנמצא בכח ולא בפועל. מתוך זה מתבאר הענין המיוחד של הסוכות השונות, בעלות שתי דפנות, שלוש דפנות וארבע דפנות.

הצעת הסוגיא

סוגיית הגמרא (סוכה ז' ע"ב):

אמר רבי יוחנן: סוכה העשויה ככבשן - אם יש בהקיפה כדי לישב בה עשרים וארבעה בני אדם כשרה, ואם לאו פסולה. כמאן, כרבי, דאמר: כל סוכה שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות פסולה. מכדי גברא באמתא יתיב (- הרי כל אדם יושב באמה אחת), כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח, בתריסר סגי (- די בשנים עשר אנשים). הני מילי בעיגולא, אבל בריבועא בעיא טפי (- כך הוא בעיגול, אבל בריבוע צריך יותר אנשים). מכדי כמה מרובע יותר על העיגול רביע, בשיתסר סגי (- די בששה עשר אנשים). הני מילי בעיגול דנפיק מיגו ריבועא, אבל ריבועא דנפיק מגו עיגולא בעיא טפי משום מורשא דקרנתא (- כך הוא בעיגול היוצא מתוך הריבוע - החסום בריבוע - אבל ריבוע שיוצא מתוך העיגול - החוסם את העיגול - צריך יותר מפני בליטת קרנות הריבוע), מכדי כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשא באלכסונו, בשבסר נכי חומשי סגיא (- הרי כל אמה בצלע הריבוע, שוה לאמה ושתי חמישיות באלכסון הריבוע, ועל כן די בשבעה עשר אנשים פחות חמישית), לא דק (- לא דייק רבי יוחנן בדבריו). אימור דאמרינן לא דק פורתא טובא מי אמרינן לא דק (- ניתן לומר שלא דייק מעט, האם בהרבה גם אומרים שלא דייק?!). אמר ליה מר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי: מי סברת גברא באמתא יתיב, תלתא גברי בתרתי אמתא יתיב (- האם אתה סובר שאדם יושב באמה אחת? לא, שלושה

אנשים יושבים בשתי אמות). כמה הוו להו שיתסר, אנן שיבסר נכי חומשא בעינן, לא דק (כמה היו, שש עשרה אמה, אנו צריכים שבע עשרה פחות חומש, ולא דייק). אימור דאמרינן לא דק לחומרא, לקולא מי אמרינן לא דק (-) אומרים שלא דייק להחמיר, אך האם אומרים שלא דייק להקל (!). אמר ליה רב אסי לרב אשי: לעולם גברא באמתא יתיב, ורבי יוחנן מקום גברי לא קחשיב (-) לעולם אדם יושב באמה אחת, ורבי יוחנן לא החשיב את המקום שבו יושבים האנשים), כמה הוו להו תמני סרי, בשיבסר נכי חומשא סגיא, היינו דלא דק ולחומרא לא דק (-) כמה יש שמונה עשרה אמות, ואנו צריכים שבע עשרה פחות חומש, זהו שלא דק, ולחומרא לא דק). רבנן דקיסרי ואמרי לה דייני דקיסרי אמרי: עיגולא דנפיק מגו ריבועא רבעא, ריבועא דנפיק מגו עיגולא פלגא (-) עיגולא שיוצא מתוך הריבוע - רבע, ריבוע שיוצא מתוך העיגול - חצי), ולא היא דהא קחזינן דלא הוי כולי האי (-) שהרי אנו רואים שאין הריבוע גדול מן העיגול כל כך).

כמה תמיהות עולות בלימוד סוגיה זו.

- א. "סוכה העשויה ככבשן" - לשון מיוחדת זו של ר' יוחנן טעונה ברור. מדוע לא אמר בצורה פשוטה: "סוכה עגולה"? מדוע דימה את הסוכה לכבשן?
- ב. "אם יש בהיקפה כדי לישיב בה עשרים וארבעה בני אדם - כשרה". אמירה זו איננה מדריכה כלל כיצד לנהוג הלכה למעשה. ר' יוחנן לא מתייחס לגודלו של אדם, לצורת הישיבה של האנשים וכדומה, ועל כן אין בשיעור שנתן בכדי ללמדנו על גדלה של הסוכה. הגמרא מעלה דרכים שונות להבין את דבריו הסתומים. מדוע התבטא ר' יוחנן בצורה לא ברורה?
- ג. למסקנת הגמרא, ר' יוחנן "לא דק". מדוע לא אמר חשבון מדויק?

העולה מכאן שר' יוחנן אמר דברים סתומים, שאין להם פשר ברמת הלימוד הפשטנית. נפנה, אפוא, למקורות פנימיים, שיפיצו אור וידריכנו בסוגיא זו.

ביאור הסוגיא

הזוה"ק מתייחס בצורה מפורשת לדין "סוכה העשויה ככבשן", ולא ניתן להתעלם מדבריו בעת שעוסקים בסוגיא זו. אחר בקשת המחילה, נראה לבאר את הדברים לאור דברי הזוה"ק (רע"מ פנחס רנ"ה ע"ב).

בלימוד הסוגיא בגמרא יש לשאול, האם בסוכה העשויה ככבשן - סוכה עגולה - קיים הדין של הכשר סוכה ב"שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח"? לכאורה הביטוי "כבשן" שבו השתמש ר' יוחנן מלמד שהסוכה צריכה להיות סגורה מכל צד, ככבשן הסגור מכל צדדיו. כך ניתן ללמוד גם מן העובדה שנדרשים עשרים וארבעה אנשים ולא רק שלושה עשר

כשיעור חצי מן הסוכה ועוד טפח. נמצא, אפוא, שסוכה העשויה ככבשן היא בחינת סוכה שיש בה ארבע דפנות.

סוכה שיש בה ארבע דפנות, היא בצורת האות ם שתומה. אות ם שתומה, כך מובא בכמה מקומות¹, מורכבת מארבע אותיות ו, היוצרות את צורת האות ם. ארבע אותיות ו' הן על פי חשבון עשרים וארבעה. נמצא, שאות ם שתומה עולה למנין עשרים וארבעה, וזהו שאמר רבי יוחנן: סוכה העשויה ככבשן - שהיא בבחינת ם שתומה שיש לה ארבע דפנות - צריכה עשרים וארבעה בני אדם להכשרה.

ממקורות נוספים² העוסקים בעניינה של האות ם שתומה ובענייניו של הכבשן עולה הגדרה עמוקה של "סוכה העשויה ככבשן".

סוכה העשויה ככבשן, היא סוכה שבכת. סוכה שקודם היציאה אל הפועל. בחינת המחשבה הגנוזה בנקודה אחת, כשהאותיות סגורות וסתומות, כאות ם, והכל גנוז בכח. בזה"ק התבאר, שסוכה זו היא בחי' אימא³. אמא מבטאת את המציאות שבכת. ממנה יוצאים הבנים אל הפועל. "האם הרובצת על האפרוחים" מבטאת את הכבישה שלהם קודם צאתם אל הפועל.

ר' יוחנן בדבריו אומר שבסוכה עגולה באה לידי ביטוי בחינת ם שתומה, הבחינה שנמצאת בכח, קודם ליציאתה אל הפועל. על כן התבטא בלשון "ככשן", המבטאת דבר שבכח, ועל כן חיזר אחר הגדרת השיעור על ידי עשרים וארבעה בני אדם, שזוהי בחינת ם שתומה. זוהי בחינה של סוכה עליונה, "מסטרא דאימא", והיא מגנה על הנשמה, על כן היא עגולה וסתומה מכל צד.

לאור הבנה זו יש לבאר את דברי הגמרא על ר' יוחנן:

כמאן, כרבי דאמר: כל סוכה שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות פסולה.

אין כוונת הגמרא שר' יוחנן פסק כרבי בצורה כללית, אלא שבמקרה של סוכה עגולה הלכה כרבי. סוכה עגולה צריכה להיות ארבע אמות על ארבע אמות. הדברים מתאימים להבנה

¹ עי' בדברי רמח"ל, אדיר במרום עמ' קע"ה: "...ואומר לך עתה למה הם ד'. כי סודם הוא מ' שתומה, שהיא ד' ווי"ן לד' רוחות. ובאמת ד' ווי"ן עולים כ"ד, וסודם כ"ד צירופי אדנ"י, שכולם מתקבצים בסיתום...". ועוד כתב הגרי"א חבר (פתחי שערים, נתיב עולם התיקון, פתח ב'): "וזה סוד מה שאמרו בזה"ק, דכ"ד זיני מסאבותא הטיל הנחש בחוה שהם ד' ווי"ן של מ"ם שתומה, שכל יסוד הוא פועל בכל ו' ימי בראשית והוא במנין ואיב"ה אשית וגו'".

² עי' בזה"ח שיר השירים, ברע"מ ח"ג פנחס, רנ"ב ע"ב, וב"עץ חיים" שער ל"ה פרק ג'.

³ אימא היא בחי' בינה, הרובצת על האפרוחים, וממה יוצאות שבע הספירות התחתונות שהן בחי' הבנים, כנגד שבעת ימי הבנין.

שהאות ם סתומה מורכבת משתי אותיות ד⁴, כפי שהובא לעיל בדברי האר"י. על כן צריכה סוכה עגולה, שהיא בחינת ם סתומה, להיות בשיעור של ארבע אמות על ארבע אמות⁵. לאור זאת יש להבין גם את דברי רש"י. קודם לדברי ר' יוחנן הביאה הגמרא את דעת אחרים:

אחרים, דתניא אחרים אומרים: סוכה העשויה כשוכך פסולה, לפי שאין לה זיות.

רש"י מפרש:

כשוכך - עגולה.

ככבשן - עגולה, דלית ליה כאחרים.

יתכן שכוונת ר' יוחנן היא, שסוכה העשויה כשוכך איננה יכולה להיות ביטוי ל"סוכה מסטרא דאימא". השוכך הוא עגול, אך איננו סתום. יש בו חלונות והוא פתוח לצדדים השונים. על כן סוכה זו פסולה. סוכה עגולה צריכה להיות "ככבשן", ואז היא ביטוי לסוכה העליונה, הסוגרת ומגינה על הנשמה.

משמעות הדברים

כפי שביארנו, סוכה עגולה היא ביטוי לדברים עליונים שבכח, שאינם יוצאים אל הפועל. הדברים שבכח מופיעים בצורה סתומה. האות ם סתומה סגורה מכל צד, ויש בה בחינה של מסגרת, הסוגרת ומגדירה את הגבולות המדויקים. המסגרת מתבטאת בכבשן, שאף הוא דבר סגור מכל צדדיו. במתן תורה נאמר (שמות י"ט, י"ח):

וְהָרַסְתִּי עֵשֶׂן כָּלֹּם מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בְּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׂנוּ פְּעֵשֶׂן הַכִּבְשָׁן וַיִּחַרְדּוּ כָּל הָהָר מְאֹד.

בהר סיני ניתנה מסגרת החיים של עם ישראל, המגדירה את צורת החיים הנכונה, והדבר מתבטא בעשן הכבשן שהיה על ההר בזמן מתן תורה.

הסוכה העשויה ככבשן היא ביטוי לסוכה עליונה, לבחינה רוחנית של מסגרת - קבלת האור האלוקי בצורה שמגנה על האדם. אין לאדם בחירה ויכולת לטעות וליפול, אלא נתון הוא במסגרת ברורה וכך איננו עלול לנפילות. אין הוא יוצא אל הפועל, אלא כוחו גנוז בקרבו כמו האש בכבשן.

המסגרת מהווה הגנה גדולה וחזקה, אך היא מונעת את היצירתיות, את יכולת ההולדה⁶.

⁴ ע"י בעץ חיים שער ל"ה פרק ג'.

⁵ מדוע שיער ר' יוחנן בבני אדם, ולא באמות או בדרך אחרת? יתכן לומר, לאור ההבנה שהאות ם סתומה מורכבת מארבע אותיות ו - האות ו היא בחינת ז"א, שזוהי בחינת האדם.

⁶ הפתיחות המאפשרת את ההולדה מתבטאת באות ה, ביציאה מן המסגרת הסתומה של האות ם. כך מובא בזו"ח שיר השירים: "כיון דסלקי ברעו לאתגלאה ולאפקא תולדין, האי את ם' אתפתח ואתעביד את ה', לא

סוכה העשויה ככבשן היא בחינה של סוכה שיש בה ארבע דפנות, ואין היא פתוחה כלפי חוץ.

גובה הסוכה

הזוה"ק בתחילת הדברים מחלק בין סוכה הכתובה בלי ו', ובין סוכה הכתובה עם ו'.⁷ האות ו היא ביטוי לששת ימי המעשה, ימי היצירה והיציאה אל הפועל. סוכה עם ו' היא סוכה שבה יש יציאה אל הפועל. סוכה זו היא בחינת השם המורכב משני השמות, שם הוי"ה ושם אדנות. שני השמות יחד עולים למנין צ"א, כמנין "סוכה". שם זה פותח באות י ומסיים באות י.⁸ האות הראשונה באה משם הוי"ה, שהוא מקור האור והשפע. האות האחרונה באה משם אדנות, בחינת המלכות המקבלת את השפע. זהו ביטוי לשתי צורות של האור: אור ישר ואור חוזר. אור ישר שופע מן המקור העליון. הכלי מקבל את האור, ומחזיר את האור אל מקור האור, וזהו אור חוזר. האור הישר כולל בתוכו גם את האור החוזר, הוא משפיע, אך גם מושך את האור בחזרה. על כן האות י הראשונה נידונית כאות כ', שכן כלולות בה שתי הבחינות. בכך מבאר הזוה"ק את שיעור הסוכה:

ובגין כך שיעורא דסוכה אמרו רבנן לא פחות מעשרה ולא למעלה מעשרים.

על כן סוכה איננה יכולה להיות פחות מעשרה טפחים, שזהו השיעור התחתון, בחי' אור חוזר, ולא למעלה מכ' אמה, שזהו השיעור העליון, בחי' אור ישר.⁹

ניתן ללמוד מדברים אלה של הזוה"ק לימוד יסודי על דרך ההשפעה והקבלה. האור הישר איננו יורד למטה מעשרה. לעולם נשאר הוא עשרה טפחים מעל המציאות. נראה שיש בדברים אלה ביטוי למה שכתב הרב קוק זצ"ל (עולת ראי"ה ח"א עמ' קכ"ג):

זאת היא עבודת ד', המתפשטת חוץ ממרכזה, באה אל גבולי החיים החלוניים, כדי להשאירם בטירתם על ידי השפעתה החודרת. על כן אף על פי שהדשן הזה, מכללות התפוח הנשאר, הוא מוצא מחוץ למחנה, אבל המקום הוא מקום טהור. אל מקום טהור.

אשתנו דא מדא אלא דאתפתח לאפקא תולדין ולא תגלייא בלחישו, דהא את דא לא אתגלייא ולא אדכר, ואף על גב דאיהי בלחישו הוא בפום גלי". האות ס סתומה היא ביטוי למחשבה עליונה, נקודה סתומה שלא התגלתה. כאשר היא מתגלה ונפתחת מסתימתה, נעשית מן האות ס האות ה. אף היא סתומה, שהרי אין שומעים את האות ה כשהיא באה בסוף המילה, אך היא גלויה יותר מן האות ס.
⁷ עי' בויקרא כ"ג, ל"ג-מ"ג: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּחֹמֶשׁ עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַה'... בַּסֻּכּוֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֲזָרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכּוֹת. לְמַעַן יֵדְעוּ דַרְתֵּיכֶם כִּי בַּסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם".
⁸ עי' בדברי הרמ"ק ב"פרדס רמונים", שער ט"ו פרק א'.

⁹ השיעור התחתון נמדד בטפחים, והעליון באמות. ככל שעולים לעולם עליון יותר, קנה המידה גדול יותר. בבחינת המלכות - תחתונה - הדברים הם בשיעור של טפחים, ובבחינת הכתר - עליונה - הם בשיעור של אמות.

הדשן היוצא אל מחוץ למחנה הוא ביטוי להופעת דבר ה' מחוץ לתחומי הקודש, בחיי החול. יש ערך לכך, אך יש הכרח בכך שזה יהיה במקום טהור. אין הדברים יוצאים לחלוטין מתחום הקדושה והטהרה, והם נשארים במקום טהור אף כשהם מחוץ למחנה. מנגד, אין האור החוזר עולה למעלה מעשרים. האדם מקבל דברים עליונים עד מקום בו שולטת עינו, ולא מעבר לכך. יש גבול עד כמה יכולה להגיע השגתו של האדם¹⁰.

שתים, שלוש, ארבע

חכמים מבארים עוד, שיש שלושה סוגים של סוכות: יש סוכה בעלת שתי דפנות, יש סוכה בעלת שלוש דפנות, ויש סוכה בעלת ארבע דפנות. שלושתן יחד עולה לתשע, ועוד טפח עשירי המשלים לעשר.

התייחסות זו לסוכות השונות תמוהה. הרי מחלוקת היא בגמרא, האם נדרשות שתיים כהלכתן או שלוש כהלכתן¹¹, וכיצד מצרפים חכמים את שתי הדעות למבנה אחד? נראה, שדברים אלו אינם מתייחסים לפסיקת ההלכה במחלוקת זו, אלא לצד העקרוני שבכל דעה. מבחינה עקרונית ניתן לומר על מחלוקת זו, כמו על אחרות, "אלו ואלו דברי אלהים חיים הם". כל דעה מתייחסת לבחינה מסוימת. על הבחינות כשלעצמן אין מחלוקת, אלא על הדרך לפסוק הלכה במקרה זה. מבחינה פנימית, שלוש הדעות יחדיו יוצרות מבנה שלם. להלכה אנו מקבלים דעה אחת בלבד.

כאן, נראה שהבחינות בהן עוסקות הדעות על פי דברי הזוה"ק הן הספירות. כל דעה רואה חלק מן הספירות המהוות מבנה שלם, ועל כן רואה במספר זה הכשר סוכה.

שתים כהלכתן - שתים מן הספירות מהוות מבנה שלם. אלו הן הספירות חכמה ובינה, שאין תחתיהן ספירה שלישית המאחדתם (שכן הדעת איננה נחשבת בין הספירות).

שלוש כהלכתן - שלוש הספירות הבונות מבנה שלם הן חסד, גבורה, תפארת. חסד מימין, גבורה משמאל ותפארת המאחדת את שתיהן באמצע.

ארבע דפנות - ארבע הספירות התחתונות הן נצח, הוד, יסוד, מלכות - המהוות אף הן מבנה לעצמן.

כל הבחינות קיימות ונכונות - יש בעשר הספירות מבנים שונים - ושלושתם יחד בונים את הקומה של עשר ספירות.

¹⁰ על פי הזוה"ק, הביטוי: "לא פחות מעשרה ולא למעלה מעשרים" ביחס לשיעור הסוכה מתפרש כמתייחס לשתי סוכות, האחת מלמעלה למטה, שאיננה יורדת למטה מעשרה, והשנייה מלמטה למעלה, שאיננה עולה למעלה מעשרים. כך מבארת גם הגמרא (לקמן כ"ב ע"ב): "היו אחת למעלה ואחת למטה, רבי יוסי ברבי יהודה אומר: רואין העליונה כאילו היא למטה ואת התחתונה כאילו היא למעלה ובלבד שלא תהא עליונה למעלה מעשרים אמה והתחתונה למטה מעשרה. הא זה וזה בתוך עשרים אמרינן חבוט רמי אף על גב דלית ביה טפח, אמר ליה: תריץ ואימא הכי, ובלבד שלא תהא עליונה למעלה מעשרים אלא בתוך עשרים, והתחתונה סמוכה לה בפחות משלשה, אי נמי בלבד שלא תהא תחתונה למטה מעשרה אלא למעלה מעשרה, ועליונה סמוכה לה בפחות משלשה, אבל שלשה כיון דלית ביה טפח לא אמרינן חבוט רמי" - בתחילה הבינה הגמרא שהביטוי עוסק בסוכה אחת, אך לבסוף העמידהו כמתייחס לשתי סוכות, ודו"ק.

¹¹ עי' בדרף ו' ע"ב: "תנו רבנן, שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, רבי שמעון אומר: שלש כהלכתן ורביעית אפילו טפח".

יתכן שעל פי זה ניתן להסביר סוגים שונים של סוכות המוזכרות בדברי חכמים. "סוכה העשויה כמין מבוי" בנויה משתי דפנות מקבילות זו לזו, והרי זה מתאים למבנה של הספירות חכמה ובינה. "סוכה העשויה כמין גא"ם" בנויה מדופן מרכזית ושתי דפנות היוצאות ממנה, וזהו המבנה של שלוש הספירות: חסד, גבורה, תפארת - ימין, שמאל, אמצע. "סוכה העשויה כמין צריף" קשורה לאות ד', שכן סוכה בעלת ארבע דפנות היא סוכה הקשורה לאות ס, שהיא תולדה של שתי אותיות ד', והיא מתאימה למבנה של ארבע הספירות התחתונות - נצח, הוד, יסוד, מלכות.

לסיכום. הבחינות השונות של סוכה שנידונו בשיעור זה. "סוכה העשויה ככבשן" היא סוכה בחינת האות ס, שהיא סתומה, טרם צאתה אל הפועל. זו בחינה המבטאת הגנה על ידי מסגרת ברורה, ואין בה יכולת של יציאה אל החוץ ועשיית פירות. "סוכה", הכתובה באות ו', מבטאת את האור הישר והאור החוזר, שעליו אמרו: "לא פחות מעשרה ולא יותר מעשרים". סוכה בעלת שתי דפנות היא בחינת חכמה ובינה - וזו בחינת סוכה העשויה כמבוי. סוכה בעלת שלוש דפנות היא בחינת חסד, גבורה, תפארת - וזו בחינת סוכה העשויה כמין גא"ם. סוכה בעלת ארבע דפנות היא בחינת נצח, הוד, יסוד, מלכות - וזו בחינת סוכה העשויה כמין צריף.